Põhjarahvaste kirjanduste tekkimine

Eva Vingiano de Pina Martins

▶ **To cite this version:**

Eva Vingiano de Pina Martins. Põhjarahvaste kirjanduste tekkimine. 2004, pp.6-9. hal-01283788

HAL Id: hal-01283788
https://inalco.hal.science/hal-01283788

Submitted on 8 Mar 2016

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Põhjarahvaste kirjanduste tekkimine

Eva Vingiano de Pina Martins

Selle sarja eelmistes kogumikes – *Enne koitu*, *Kevadhommik* – on huvitatud lugeja saanud tutvuda mari, mokša ja erzja, udmurdi, komi ja permikomi luuletajate, nende teoste ja nende taustaga. Käesolevas kogumikus avaneb võimalus avastada nendest küllaltki erineva kultuuri kandjatega, ehk mansi, handi ja neenetsi kirjanikega. Põhiline põhjus, miks eelmistest kogumikest nad välja jäid on see, et need kirjandused sündisid teistest tunduvalt hiljem ning ka enamus teostest langeb ajaliselt kokku käesoleva kogumiku autorite loominguajaga, ehk kaasaegsusega.

Enne kui lühidalt esitan mõningaid andmeid mansi, handi ja neenetsi kirjanduste kohta eraldiseisvalt, tuleb meenutada nende kirjanduste ühist tekkimislugu.

Nii põhjarahvaste kui ka Kesk-Venemaal elavate rahvaste puhul on kirjakultuur võõra päritoluga, nende traditsiooniline omakeelne kultuur põhines suulisel pärimusel. Volga ala käsitledes, kirjeldasin, kuidas kirjakultuuri tõid sisse õigeusumisjonärid alates XVII. sajandist ja eriti võimsalt XIX. sajandil. Seega oli tegemist küll võõra kultuurivormiga, mille eesmärk oli ikka neid rahvaid paremini integreerida Vene impeeriumisse. Misjonäridel aga oli mingil määral aega. Mitte küll nii palju, nagu nad ise oleksid oodanud, sest Oktoobri revolutsioon katkestas nende käivitatud protsessid. Aga siiski olid need rahvad elanud kontaktis kirjakultuuriga üle sajandi ning intensiivse kirjaoskuse levitamine kestis umbes pool sajandit. Venemaa põhja äärealadel elavate etniliste gruppide puhul aga seda sama ei juhtunud.

Tuleb meenutada, kui sügavalt erineb nende kultuurisüsteem teiste uurali rahvaste omast. Kui küla on udmurtidel või maridel oma kultuuri orgaaniliseks keskkonnaks, on põhjarahvaste jaoks küla nõukogude ajast pärinev kunstlik moodustis. Nende traditsiooniline keskkond on vägagi karm põhjaalade loodus – taiga, metsatundra, tundra, kus elatakse ja liigutakse keset metsi, soid ja jõgesid. Elatise kindlustas – ja osaliselt kindlustab veel tänapäevalgi – peamiselt loodus: XX. sajandi alguses kõik küttisid, püüdsid kala ja pidasid põhjapõtru. Kogukonnad olid üpris väikesed, tihti moodustus need vaid ühest suurperest. Nendes tingimustes oli vene domineerival kultuurimudelil küllaltki raske leida vastuvõtlikku pinnast. Ühelt poolt pakkus põhja-alade loodus palju võimalusi selle eest põgenemiseks ning

mõningad alad, nagu jõgede ülemjooksud, jäid kuni viimase poolsajandini pea-aegu puutumata. See ei tähenda, et kontakti vene eluga poleks põhja-rahvastel üldse olnud – leib ja tee on juba sajandeid nende toidulaua lahutamatuks osaks ning kaubavahetus käis üsnagi intensiivselt. Kuid kultuuri aluste erinevuse tõttu ei saanud vene mudel samasugust ülekaalu võtta kui teiste, külaühiskonnana struktureerunud rahvaste juures.

Just selle pärast ei kandnud misjonäride töö samasuguseid vilju nagu mujal. Põliselanikke formaalselt ristida õnnestus küll, isegi massiliselt, Siberis XVII. sajandi alguses (handid ja mansid), Kirde-Euroopa tundrates 1820. aastatel. Kuid enamjaolt lisandus kristlaste jumal (või isegi jumalad, arvestades Nikolai Imetegija populaarsusega) teistele loodusjumalustele. Misjonäride püüdluste kiuste aga ei õnnestunud põliselanikke koolis käima panna ega kirjaoskust oluliselt arendada. Evangeeliumid tõlgiti kuid neid võisid ainult tuimalt kasutada vaimulikud, kes ise üldjuhul keelt ei vallanud, põliselanike seast kirjaoskajad praktiliselt puudusid.

Ka Oktoobri revolutsiooni tagajärjed jõudsid arktilistele aladele teatud ajanihkega. Kui pärast kodusõda hakkas olukord stabiliseeruma, suunati tähelepanu ka mahajäänud sotsiaalsetele gruppidele, kelle juurest otsiti uuele võimule toetust. Põhjarahvaid vaadati 1920-tel aastatel kui primitiivse kommunismi kandjaid, kui tõelisi ekspluateeritud proletaarlasi, keda tuleb abistada, et nad mahajäämusest välja pääseksid. Sellise, suhteliselt heatahtliku suhtumise edendajad tahtsid, et põhjarahvaid integreeruksid harmooniliselt nõukogude ühiskonda. Kuid seda poliitikat sai ellu viia ainult vahendajate abil, kes oleksid võimelised kindlustama kontakti võimu ja oma rahvaste vahel. See ongi põhjarahvaste kirjakultuuri loomise ajend: 1920-te aastate teisel poolel hakati koolitama Peterburi ülikoolis üht gruppi Põhja põliselanikke ning nende kaasabil looma tol ajal aina populaarsema ladina tähestikuga kirjakeeli, mis kinnitati ametlikeks 1932.a.

Selles töös osalesid innukalt noori põliselanikke, kes uskusid, et uus võim avab nende rahvastele parema elu võimalusi. Need ongi esimesed kirjanikud. Kuid ajaks, mil kirjakeelte loomise töö on hakkamas vilja kandma, on nõukogude poliitika põhjarahvaste suhtes kardinaalselt muutunud: vahepeal avastati, et nende seas on ka kapitaliste, klassivõitlus käib ja tuleb likvideerida kulakuid ja šamaane ning koondada põliselanikud artellidesse, kolhoosidesse ja lõpuks ka küladesse. Nii et ühelt poolt loodi koole, arendati kirjakeeli ja hakati nendes kirjutama ja teiselt poolt hävitati traditsioonilise kultuuri tugisambaid.

Sellest traagilisest illusioonist sündisidki esimesed kirjandusteosed, ajal, mil polnud kedagi, kes neid loeks. Need moodustavad väikese seni taasavaldamata tekstide kogu. Need kirjutati kirjanike enda keeltes – sageli enda murretes – ning üldiselt on tegemist proosateostega, mis kirjeldavad põhjarahvaste elu enne ja pärast Nõukogude võimu tulekut. Nad on täis entusiasmi ja lootust, siirust ja usku. Traditsiooniline maailmavaade kumab pidevalt läbi: nende noorte haritlaste juured on tugevad. Nad on kaasa läinud Nõukogude võimu lubadustega, aga nendest pole veel saanud „homo sovieticus“t.

Sellele kirjanduse algusetapile pani punkti sõda. Peaaegu terve see põlvkond hukkus kas rindel või suri lihtsalt nälga. Sõja lõpuga sai ka nõukogude võim ostustavalt jagu Põhja põliselanike vastupanuliikumistest, mis aeg-ajalt olid erinevates kohtades puhkenud alates 1930-te aastate algusest. 1950-te aastate keskel oli väike kirjaoskajate kiht tekkinud. Kirjutati kohalikes keeltes edasi. Kuid mida? Stalinismi lõpuaastatel ei olnud lihtsalt võimalik kirjutada muust, kui nendest samadest teemadest, millest kirjutas terve Nõukogude Liit – sõjakangelastest, viieaastaplaanist, tipplüpsjatest. Võib oletada, et potentsiaalne lugejaskond hakkas parema meelega lugema vene keeles, milles valik oli tunduvalt laiem ja huvitavam.

Alles 1960-te aastate keskel algas uus periood – mida käesolev kogumik esindabki. Stalini aja keeldusid polnud enam, luule vabanes ning teemasid, mis olid luuletajatele südamelähedasemad, võis lõpuks käsitleda. Kodumaa ilu ja armastus selle vastu on teemad, mis kerkisid esiplaanile nii nagu ka rahvaluulelik inspiratsioon uute müütide loomisel.

Siiski, kuni 1980-te aastate lõpuni jääb põhjarahvaste kirjandus poliitiliselt konformistlikuks: pilt, mille tollaegsed teosod loovad, on idülliline. See olukord hakkas aga muutuma just 1990-tel aastatel, mil ühelt poolt ei olnud enam võimalik silmi kinni pigistada põhjarahvaste traagilise saatuse suhtes ning teiselt poolt ka kirjanikud, panid perestroika meeleolus enda mõjuvõimu lõpuks põlisrahvaste huvisid teenima ning hakkasid oma teostes näitama, millisesse ummikusse nad sattunud on. Selle uue laine teoseid on ka siinkohal esitatud.

Tuleks mainida veel üht olulist küsimust; mis just põhjarahvaste kirjanduse puhul esile kerkib: see on kirjutatu keel. Tänapäeval kirjutavad paljud põliselanikest kirjanikud peamiselt või üksnes vene keeles. Mõnede puhul on see seotud sellega, et nad on parasjagu pärit venestunud keskkonnast, teised aga valdavad hästi oma keelt. Miks siis kirjutavad nad vene keeles? Sellele nähtusele võib leida mitu põhjust,

mis kõik avaldavad oma mõju. Võiks arvata, et olulist rolli mängib, kes on teose adressaadiks: palju proosa teoseid on kirjutatud selleks et valgustada põhjarahvaste saatust ka teistele rahvastele, eriti venelastele, kellest see sõltub. Kuid ei tohi unustada ka seda, et kirjakeelt tajutakse mingil määral kui üpriski kunstlikku moodustist, ning kirjavorm tundub sobivat paremini vene keelele kui nendele keeltele, mis paremini kõlavad koos tundra tuulega. Selle nähtuse levimine seletab, miks, erinevalt eelmistest kogumikest, esineb käesolevas raamatus ka venekeelseid luuletusi.